

анізатропнага распаўсюджвання фронту рэакцыі ў крышталях і абгрунтаваў магчымасць хім. ператварэння монакрышталёў паводле механізма аўтакаталічных працэсаў. Распрацаваў тэарэт. асновы сінтэзу новых паліэфармных злучэнняў, у т.л. крышт. солей ланцужковай трыэфармнай к-ты.

Тэ.: Триполифосфаты и их применение. Мн., 1969 (разам з Л.І. Продан, М.Ф. Ярмоленкам); Полифосфаты и минеральное питание растений. Мн., 1978 (у сааўт.); Неорганическая топочимия. Мн., 1986; Топочимия кристаллов. Мн., 1990.

ПРОДЗВІНКА, адна з назваў р. *Брожа*.

ПРОЗА (ад лац. *prosa*), 1) мастацкая і немастацкая (навуц., дэдавава, публіцыстычная, мемуарная, філас., рэліг.-прапагандысцкая) невыдуманая творчасць. 2) Тып мастацкага слова, што суадносіцца з *паэзіяй*, ад якой адрозніваецца спосабам арг-цы моўнага матэрыялу, спецыфікай рытму, ступенню перавагі рацыянальна-аналіт. адносінаў над эмацыянальна-псіхалагічнымі. 3) *Эпас* як род л-ры побач з *лірыкай* і *драмай* (сутнасць эпасу праяўляецца менавіта ў П., лірыкі — у паэзіі, драмы — у драматургіі). Тэрмінам «П.» абазначаецца таксама сукупнасць празаічных твораў якой-н. нац. л-ры (бел. П.), пэўнага гіст. перыяду (П. пач. 19 ст., П. 1920-х г. і г.д.), асобнага пісьменніка (П. Л.Талстога, Я.Коласа, І.Шамякіна і інш.). У цэнтры ўвагі П. асоба ў яе сувязі з асяродкам (прыродай, соцгумам); прадметам і суб'ектам П. з'яўляецца характар і разнастайнасць сувязей, якія фарміруюць асобу. П. цікавіць не проста эмацыянальна-мысліцельны стан (як паэзія), а стан, які ўзнік у сувязі з пэўным абставінамі і выводзіцца з іх. Калі паэзія спецыялізуецца на абсалютызаванні станаў душы, спыненне імгненне, то ў П. імгненні разгортваюцца ў падзеі і выстроюцца ў канцэптуальны парадок. Фармальны адрозненні П. і паэзіі не толькі ў графічным афармленні: гэта розныя віды словесна-маст. творчасці, хача музыкальнасць, метафарычнасць, эмацыянальнасць і суб'ектыўнасць у значнай ступені ўласцівы і П. Як і паэзія, П. валодае рытмам, аднак рытм П. прынцыпова інш. прыроды і з'яўляецца найменш вывучанай праблемай паэтыкі П. Стылявымі дамінантамі П. з'яўляюцца *сюжэт*, *ситуацыя*, *прадметная* і *псіхал. дэталі*, мова, у т.л. суб'ектная арг-цыя мовы. Функцыяй П. з'яўляецца маст. аналіз. Слова ў П. выступае сродкам адлюстравання і ўзнаўлення рэальных аб'ектаў, дзеянняў, перажыванняў герояў, мае канкрэтызаваны сэнс, пластычную дакладнасць і даволі выразную праву амбівалентнасці.

Да 19 ст. П. называлі ўсе немаст. словесныя творы, а паэзіяй — уся маст. л-ру (да новага часу вершаваная форма адгравіравала пэўную ролю ў мастацтве ў цэлым, а П. развівалася на перыферыі маст. творчасці). Крыніцай П. з'яўляецца сярэдневяковы *рыцарскі раман*. Уласна П. ў сучасным разумен-

ні пачала складвацца ў эпоху Адраджэння (італьян. напелла, творы Ф.Рабле, М.Сервантэса). Станаўленне зах.-еўрап. П. прыпадае на эпоху Асветніцтва (романы Д.Дэфо, А.Ф.Прэво, Г.Філдінга, С.Рычардсана, Ж.Ж.Русо), яе росквіт звязаны з узнікненнем маст. сістэмы рэалізму ў 19 ст. (Стэндал, А.Бальзак, Г.Флабер, Ч.Дзікенс, У.Тэксерэ). У канцы 19 — пач. 20 ст. побач з рэалізм. П. (Дж.Голсуарсі, Г.Ман, Т.Ман і інш.) з'яўляецца мадэрнісцкая П. (Э.Зала, М.Пруст, О.Уайльд, Дж.Джойс і інш.). Зах.-еўрап. П. развівалася ў 2 асн. кірунках: рэаліст. (Э.Хемінгуэй, Р.Ролан, Г.Бель, У.Фолкнер, Г.Грын і інш.) і мадэрнісцкім (Ф.Кафка, А.Камо, Ж.П.Сартр і інш.), які паўплываў на фарміраванне постмадэрнісцкай П. (Джойс, У.Эка, Т.Столпар і інш.).

Сусветна вядомая рус. класічная П. (А.Пушкін, М.Лермантаў, М.Гоголь, І.Ганчароў, Ф.Дастаўеўскі, Л.Талстой, І.Тургенев, А.Чэхаў). Рус. П. 20 ст. таксама развівалася ў рэчывы рэалізму (М.Горкі, М.Зощанка, А.Купрын, А.Салжаніцын, А.Талстой, М.Шолахаў, В.Шукшін, В.Бялоў, Ю.Бондыраў, В.Праскурын і інш.) і мадэрнізму (Дз.Меражкоўскі, Б.Пільяк і інш.). Творам некат. аўтараў уласцівы рысы абелзючых маст. сістэм (романы М.Булгакава). У 2-й пал. 20 ст. фарміруецца рус. постмадэрнісцкая П. (У.Набокаў, А.Бітэ, Веняцін Ерафееў, В.Пілевін, С.Салалюў, У.Сарокін і інш.).

У бел. л-ры пераход да маст. П. пачаў складацца ў выніку ўзмацнення эстэт. пачатку ў традыц. гіст.-дакумент. апавядзе (бел.-ўкр. хранограф «*Вялікая хроніка*»). Тая культ.-гіст. ситуацыя, што існавала на Беларусі, дазволіла ўзнікнуць уласна маст. П. толькі ў канцы 19 ст. (апавяданні Ф.Багушэвіча). Станаўленне бел. П. ў розныя яе жанравыя мадыфікацыі адносіцца да пач. 20 ст.: псіхал. апавяданне (М.Гарэцкі), быт. апавяданне (Пётка, Ядвігін Ш.), К.Каганец, Я.Лёсик, і інш.), маст. алёгорыі, прычты і мініяцюры (Я.Колас, М.Багдановіч, З.Бядуля), раман (Ядвігін Ш.). Бурнае развіццё малых жанраў П. адбылося ў 1920-я г. (А.Вольны, П.Галавач, М.Зарэцкі, В.Каваль, К.Крапіва, М.Лынькоў, Я.Маўр, Б.Мікуліч, К.Чорны і інш.). На гэты ж перыяд прыпадае станаўленне буйнога жанру — рамана (Я.Колас, Ц.Гартны, З.Бядуля, Гарэцкі, Зарэцкі, К.Чорны) і апавесці (Я.Колас, Гарэцкі, Л.Калаго, Мікуліч і інш.). Вынікам паскоранага развіцця было павышэнне псіхал. аналізу ў л-ры, засваенне ёю не толькі рэаліст. стылю, але і мадэрнісцкага (Багдановіч, З.Бядуля, В.Ластоўскі і інш.). Аднак у нац. бел. л-ры гэтага часу панавала паэзія. На творы бел. празаікаў паўплывалі падзеі Вял. Айч. вайны (зб-кі апавяданняў Лынькова, К.Чорнага), і тэма вайны на доўгі час стала глаўной (творы Я.Брыля, І.Грамовіча, А.Кулакоўскага, У.Краўчанкі, М.Лупскава, І.Мележа, Шамякіна і інш.), хоць у творах таго перыяду пераважаў спрошчаны паказ сац. і псіхал. канфіктаў, гераічная праблематыка адцягнула на другі план трагічную. Высокім маст. узроўнем вызначаюцца трылогія Я.Коласа «На ростанях» (1954), пенталогія Шамякіна «Трывожнае ішчасце» (1957—65). У 1950—60-я г. выйшлі першыя кнігі П. А.Адамовіча, В.Адамчыка, В.Быкава, В.Карамазова, У.Караткевіча, І.Навуменкі, І.Пташнікава, Б.Са-

чанкі, М.Стральцова, І.Чыгрынава і інш. У 1960—70-я г. ў бел. П. прыйшлі С.Алексіевіч, В.Гігевіч, Г.Далідовіч, А.Жук, В.Казько, А.Кудравец і інш. Вкл. грамадскі рэзананс выклікалі гіст. раманы Караткевіча, Мележа, апавесці Быкава. У 1980-я г. першыя кнігі П. выдалі А.Асташонік, А.Кажыдуб, Х.Лялюко, А.Наварыч, У.Рубанаў, К.Тарасаў, А.Федарэнка, У.Ягоўдзік і інш. Сярод сучасных празаікаў Т.Бондар, Брыль, Быкаў, Гігевіч, М.Гіль, Далідовіч, Жук, В.Іпатава, І.Капыловіч, А.Кудравец, Г.Марчук, Навуменка, Пташнікаў, Э.Скобелеў, М.Чаргінец, Чыгрынаў, Шамякін і інш. Існуюць прамежкавыя формы паміж П. і паэзіяй, якія, аднак, больш імкнучыся да апошняй: на зместоўных прыкметах вылучаюць верш ў П., ці версэт («Думкі ў дарозе» Я.Коласа, версэты А.Разанава), па фармальных — свабодны верш, ці верлібр («Мой хлеб надзёны» М.Танка) і рытмічную П. («Пэўна, любіце вы, пансе...» Багдановіча). Гл. таксама *Апавяданне*, *Аповесць*, *Раман*, *Літаратуразнаўства*, *Беларусь* (раздзел Літаратуры).

Літ.: Шкловскі В.Б. Художественная проза. М., 1961; Дзюбайла П.К., Жураўлёў В.П., Лужарэў М.П. Проблемы сучаснай беларускай прозы. Мн., 1967; Каваленка В.А., Мушынскі М.І., Яскевіч А.С. Шляхі развіцця беларускай савецкай прозы. Мн., 1972; Хромчанка К.Р. Беларуская мастацкая проза (канец XIX — пачатак XX ст.). Мн., 1979; Грамадчанка Т.К. Перад прадай высокай і вечнай: Бел. проза сёння. Мн., 1991; Локун В.І. Маральна-філасофскія пошукі беларускай вайнавой і гістарычнай прозы, 1950—1960-я гг. Мн., 1995; Бельскі А.І. Сучасная беларуская літаратура: Станаўленне і развіццё творчых індывідуальнасцяў (80—90-я гг.). Мн., 1997; Макаравіч А.М. Праблема жанравых мадыфікацый у беларускай прозе XIX — пачатку XX ст. Магілёў, 1999.

А.М.Андруш, С.Ю.Лебедзеў.

ПРОЗАРЫ, шляхецкі род уласнага герба ў ВКЛ. З літ. баар, у 18 ст. прэзідэнтавалі на княжаскі тытул, выводзячы сябе ад князёў Празароўскіх. Найб. вядомыя:

Юзаф (14.3.1723, Бобіш у Жамойці — 22.10.1788), сын Станіслава, ген.-маёр (1762), віцебскі кашталян ў 1774—81 і ваявода ў 1781—87; чл. Пастаяннай Рады з 1776, староста ковенскі з 1762. Кароль (паміж 1759 і 1761 — 1.11.1841), сын Юзафа, вкл. абозны ВКЛ у 1787—92, маршалак Трыбунала ВКЛ у 1787. У час паўстання 1794 прызначаны Т.Касцюшкам намеснікам радцы *Найвышэйшай нацыянальнай рады* і паўнамоцным прадстаўніком пры ўсім дывізіі войска ВКЛ (яму падпарадкавана *Цэнтральная дэпутатыя Вялікага княства Літоўскага*). Пасля задушэння паўстання да 1802 у эміграцыі. У 1812 падтрымаў Напалеона, увайшоў у *Часовы ўрад Вялікага княства Літоўскага* (старшыня Скарбавога к-та). Да 1814 у эміграцыі. З 1821 у *Патрыятычным таварыстве*, чл. правінцыяльнага к-та Літвы. У 1826 арыштаваны па справе дзекабрыстаў (вызвалены ў 1829). Ігнацы Казтан (да 1769 — калая мая 1807), сын Юзафа. Дэпутат Трыбунала ВКЛ у 1788. Ротмістр войска ВКЛ